

Editörden

DİN VE HAYAT

TDV - İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ
SAYI: 3 - YIL: 2007

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Kadriye AVCI ERDEMLİ

EDİTÖR

Kerime CESUR

kerime.cesur@gmail.com

YAYIN EKİBİ

Abdülkerim YATĞIN

Ahmet BENSİZ

Davut ÖZGÜL

Emine ARSLAN

E. Betül ÇAKIRCA

Kerime CESUR

Mehmet YÜKSEL

Mustakim ARICI

Salim SELVİ

Sümeyye PARILDAR

Uğur YILMAZ

Üzeyir GÜR

TASHİH

Dr. A.Cüneyd KÖKSAL

REKLAM SORUMLUSU

Ömer Faruk ŞENTÜRK

GRAFİK TASARIM

Sinan ÖZDEMİR

BASIM YERİ ve TARİHİ

TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl.

Ostim Örnek San. Sit. 1. Cad.

358. Sk. No: 11 Yenimahalle/ANKARA

Tel. 312 354 91 31 / Fax: 312 354 91 32

Ankara / 2007

ISSN: 1308 - 9595

DAĞITIM

TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1. Şb.

Klodfarer Cad. No:14/1 Divanyolu

Eminönü/İSTANBUL

Tel: 0212 518 46 04

Faks: 0212 518 83 07

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

PARA İLE SATILMAZ

Bismillahirrahmanirrahim

Yüce Rabbimize sonsuz hamd ü senalar olsun.

Efendimiz Muhammed Mustafa'ya binlerce sâlât, âl ve ashâbına selam olsun.

Ak sakallı pîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa

Yunus Emre

İbadetlerin ortak amacı insanın yaratılış gayesinin, kulluğunu izhar olduğunu göstermektir. Namaz ile güne, oruç ile yıla, hac ile ömre anlam katan, aynı zamanda denetim altında tutan ibadetler, müslümana hiçbir anında yalnız olmadığını, Yüce bir varlığın gözetim ve denetimi altında bulunduğunu hatırlatır. Kulluğun kemali de her şeyi yerli yerine koymakla mümkündür. Bu açıdan baktığımızda namaz dosdoğru kılındığında namaz; oruç, ellerimiz, gözlerimiz, dilimiz de yanlıştan ve haramdan sakındığında oruç; ve hac her türlü kavğadan, dünya menfaatinden beri olduğumuzu kanıtladığımızda hacc-ı mebrûr olmaktadır.

İstanbul Müftülüğü Kültür Yayınları üçüncü çalışmasını, ömrümüze anlam katan, layıkıyla yerine getirildiğinde yeniden doğmuş gibi günahsız olunacağı müjdesi verilen "Hac" ibadetine ayırmış bulunmaktadır. Hac yeniden doğmamıza vesile olan yoğun anlamlar bütünüdür. Bu eserimizde, haccın kapsadığı bu anlamlar bütününden imkanların elverdiği ölçüde sizlere makaleler, hatıralar, söyleşiler sunmaya çalıştık. Mikat, ihram, telbiye, tavaf, Hacerü'l-esved, Safa-Merve, Arafat, Müzdelife, Mina, şeytan taşlama, kurban gibi haccın temel kavramlarını ve aşamalarını içeren makaleler haccı anlamamıza yardımcı olmaktadır. İhram'ın sadece bir bez parçası olmadığını, mikattan hac ibadetine giriş yapan hacının dünyanın tüm kalabalığından arınıp Rabbi'nin topluluğuna karıştığını; Arafat'ta haccın zirvesine ulaştığını; şeytana atılan her taşla bir günahın atılması gerektiğini ve diğer tüm aşamaların insanın olgunluğunu tamamlamasına yardımcı olan adımlar olduğunu anlıyoruz. Allah karşısında eşitliğin zirvesinin gerçekleştiği ibadettir hac. Ten renginin önemsizliğini Malcom X'in hayatından verdiğimiz kesitlerden anlıyoruz. "Hacda Kadın" makalesi ile hacda kadının cinsiyeti ile değil kulluğu ile var olduğunun bilincine varıyoruz. Nazife Şişman hacı olmanın turist ve seyyah olmaktan ayrıldığı noktaları akıcı bir üslupla bizlere sunuyor. Söyleşi bölümümüzde Ebruzen Hikmet Barutçugil'in, sanatıyla hac arasında kurduğu bağlantıyı bulabilirsiniz. Ayrıca Ümit Meriç ve Nevzat Tahran ve Hasan Cihat Öter'le gerçekleştirdiğimiz kısa söyleşiler de zevkle okunacaktır. Hacca gitmenin öneminin yanında hac dönüşü ahlâkî olgunluğun devamının gerekliliğini anlatan "Hacca Nasıl Gidilir Nasıl Dönülür?" isimli makale, "Hacca Eğitimi Gitmek", "Hacca Çarşı Ziyareti ve Hediyeleşme Âdâbı" da faydalı olacağını umduğumuz diğer makalelerden. Portre bölümümüzde son nefesini Efendimiz'in yanbaşında vermek istediği için Medine'ye hicret eden Sami Ramazanoğlu Hocaefendi'nin hayatı anlatılmakta. Fahrettin Paşa'nın Medine Savunması, Surre Alayları, Osmanlı'nın kutsal beldelere gösterdiği hassasiyeti anlatan makaleler, Kâbe ve Ravza'daki âyetlerin değerlendirildiği makale, hac manzumeleri ve hac literatürü makaleleri ve şiirlerden oluşan bir dosya ile karşınızdayız.

İlkemiz sizlere en iyiyi sunabilmektir. Yayın kurulu bu ilkeyi layıkıyla gerçekleştirebilmek için büyük gayret içerisinde. Bu çalışmalar sırasında fikirleri ve makaleleri ile bizlere katkıda bulunan değerli akademisyenlere, Diyanet personeline, yazılı ve görsel malzeme temini, yayına hazırlık, baskı ve tasarım süreçlerinde katkısı olan herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Allah'ın çalışmalarımızı boşa çıkarmaması ümidiyle...

Hac İbadetiyle Taçlanan AFRİKALILAR

Farklı coğrafyalarda yaşayan müslüman toplumlardan hac ibadetini ifa etmek için Hicaz'a gelenlerin seyahatleri geçmiş asırlarda cereyan eden pek çok hadiseye damgasını vurmuştu. Binlerce kilometreyi bulan mesafelerden mukaddes topraklara gelen hacı adaylarının yolculukları çoğu zaman birkaç yıl sürmekteydi. Birbirinden ayrı özelliklere sahip ülkeleri görüyorlar ve burarlarda yaşayan insanlarla yakından tanışıyorlardı. Zaten bunları tanımadan, belli bir süre hasbihâl etmeden yolculuklarını sürdürmeleri mümkün değildi. Günümüzde uçaklarla aynı amaç için

birkaç saatte gerçekleştirilen yolculuğa da eğer seyahat diyecek olursak bu kelimenin hakiki manasının artık tamamen değiştiğini peşinen kabul etmişiz demektir. Zira günümüz hac yolculukları çoğu zaman hemen yandaki koltukta oturan ve genelde yakın akraba veya hemşehri olan kimseyle bir sohbetlik sürede tamamlanacak kadar kısa sürmektedir. Böyle olduğu için de binlerce kilometreyi bulan mesafelerden kutsal topraklara gelinse bile günlük dilde kullandığımız gibi bu yolculuk basit bir kelimeyle "uçuş" olmaktan ileri gitmeyen ve anlık bir yer değiştirmeden ibarettir.

Hac ibadetini ifa etmek üzere Afrika'dan Hicaz'a yapılan yolculukların en meşhuru hiç şüphesiz Mali sultanı Kankan Musa'nın seyahatidir. 1324-1325 yılları arasında gerçekleştirilen bu seyahate tarih kitaplarının rivayet ettiklerine göre en az on bin, en çok 60 bin kişi katılmıştı. Kendisi atına bindiğinde önünde bulunan 500 köleden herbirisi ellerinde 500 miskal ağırlığındaki altın çubuklarla yürümeye başlıyorlardı. Eğer Cuma günü önemli bir yerleşim mahalline uğrarsa oraya mutlaka bir cami inşa ettiriyordu.

Mekke ve Medine'ye ulaşmak için en çetin yolculukların yapıldığı coğrafyalar arasında Afrika ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Etrafı denizlerle çevrili olan bu kıtanın iç kısımlarında yer alan aşılması imkansız devasa çöller, geçilmesi zor ormanlar ve nehirler gibi büyük coğrafi engellerle mücadele etmek hacı adaylarının ayla-

rını almaktaydı. Bu kıtanın Kızıldeniz sahiline yakın bölgelerinden ve Doğu Afrika ile Kuzey Afrika sahiline yakın bölgelerden Hicaz'a ulaşmak ise nispeten kolaydı. Çünkü ya deniz yoluyla veya sahili takip edip karadan ilerleyerek Hicaz bölgesine gelinebiliyordu. Özellikle Doğu Afrikalı müslümanlar denizcilik konusunda mahir oldukları için deniz yoluyla Kızıldeniz'in güney ucundaki Babülmendeb Boğazına kadar gelip buradan Yemen tarafına geçiyor, karadan seyahatlerine devam ediyorlardı. Fakat Afrika'nın ortasında bulunan ve dünyanın en büyük çölü olarak bilinen Büyük Sahra çevresinden gelen hacı adayları en sıkıntılı yolculukları gerçekleştirmekteydiler. Bunlar için Hicaz'a ulaşmak kadar memleketlerine dönmek de oldukça zorlu geçiyordu.

İslâmiyet'in henüz Hazret-i Muhammed (s.a.v.) hayattayken yayıldığı kıtalardan birisi

olan Afrika çok önemliydi. Zira Mekkeli müşriklerin zulmünden kurtulmak isteyen müslümanlara ev sahipliği yapan bölgelerin başında bu kıtada geçmişte Habeşistan, bugün ise Sudan, Eritre, Etiyopya, Cibuti ve Somali adıyla bilinen topraklar gelmektedir. 615 yılında Habeşistan'a gerçekleştirilen bu ilk hicretin ardından henüz çeyrek asır geçmeden Mısır'a geçen İslâm orduları yaklaşık bir asır içinde batıda Atlas Okyanusu'na, içeride Çad Gölü çevresine, doğuda ise bugünkü Güney Afrika Cumhuriyeti sınırlarına kadar olan bölgelerde varlık göstermeye başlamışlardı. Daha o dönemlerde Afrika'dan Hicaz'a yapılmaya başlayan hac seyahatleri 19. yüzyılın sonlarına kadar bazı sıkıntılı dönemler hariç büyük bir değişikliğe uğramadan devam edegeldi.

Haçlı seferleri esnasında Mağribli hacılar güzergâhlarını değiştirerek mümkün mertebe

sahilden uzak yolları takip edip Kahire'nin güneyinde kalan Yukarı Mısır bölgesi üzerinden seyahat etmekteydiler. Avrupalıların sömürgecilik faaliyetlerinin başladığı 16. yüzyılda da tarihî hac güzergâhları değişmeye başlamıştı. Çünkü Doğu Afrikalı hacı adayları Portekiz donanmalarının istilası altındaki tarihî iskelelerini kullanamaz olmuşlardı. Mısır Memlûkleri Devleti ve onların yerini alan Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika, Kızıldeniz ve Doğu Afrika sahillerinde kurduğu hakimiyet ve nüfuz sayesinde hac seyahatleri 19. yüzyılın sonuna kadar fazla kesintiye uğramadan yapılabildi. Ancak sömürgeciliğin kıtanın tamamını kapladığı 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Hicaz'a gelmek neredeyse imkansız hale geldi.

Oldukça sıkıntılı şartlarda hac seyahatini gerçekleştiren Afrikalı müslümanlar maddî ve manevî her alanda büyük bir kazanımla ülkelerine dönmekteydiler. Yıllarca süreceği baştan belli olan bu yolculuğa çıkan insanlar önceden büyük hazırlık yapıyorlardı ve yola çıkma imkanı bulurlarsa bu niyetlerini uygulamaya koyuyorlardı. Yaşadıkları köy ve kasabalardaki insanlardan aldıkları yardımlarla yola çıkılması âdettendi. Ama bu yardım onlara sadece belli bir süre yetmekteydi. Uğradıkları menzillerde kabiliyetlerine göre çeşitli işlerde çalışıp bir sonraki menzile ulaşacak miktarda gelir elde edince yola devam ediyorlardı.

Hicaz'a gitme imkanı bulanlar arasında çok sayıda âlim, mutasavvıf ve devlet adamı da vardı. Şüphesiz hac ibadetini yerine getirmenin coşkulu sevinci yanında uğradıkları coğrafyalarda büyük tecrübe edinen bu kimselerin dünya görüşlerinde büyük değişimler oluyordu

ve mahallî tecrübeleri beynelmilel boyutlarda-kilerle temaslarıyla birlikte zenginleşiyordu. Hac onların dünyasını değiştirdiği gibi onlar da güzergâhları boyunca rastladıkları toplumlarla kaynaşarak onlara kendi tecrübelerini ve deneyimlerini aktarıyorlardı.

Afrikalı hacı adaylarının Hicaz yolunda önemli durak yerleri vardı. Bugünkü Mali sınırları içinde Timbüktü, Tunus'ta Kayrevan, Libya'da Fizan ve özellikle Mısır'da Kahire bu anlamda en önemli menzillerdi. Şöhretini duydukları Ezher ulemasıyla karşılaşmak bu kıtanın iç kısımlarından, Mağrib'den ve Batı Afrika'dan gelenlerin en büyük hayaliydi. Kendi bölgelerinde İslâm eğitimini gayet iyi alan bu müslümanlar sahip oldukları bu bilgilerle Ezher'de dikkat çekiyorlardı. Sonuçta onlar Mısır'dan çok şey öğreniyorlar, Ezher uleması da onların yabana atılmayacak derece ilim sahibi kimseler olduklarını görüyordu. Mesela 19. yüzyılın başlarında bugünkü Cezayir'den hacca gitmek üzere yola çıkan Muhammed b. Ali es-Senûsî'nin ve Batı Afrika'da Mali, Senegal ve Gine isimli ülkeler arasında paylaşılan bölgeden gelen el-Hâc Ömer el-Futîyû'nun Ezher uleması ile tartışmaları meşhurdur.

Hac ibadetini ifa etmek üzere Afrika'dan Hicaz'a yapılan yolculukların en meşhuru hiç şüphesiz Mali sultanı Kankan Musa'nın seyahatidir. 1324-1325 yılları arasında gerçekleştirilen bu seyahate tarih kitaplarının rivayet ettiklerine göre en az on bin, en çok 60 bin kişi katılmıştı. Kendisi atına bindiğinde önünde bulunan 500 köleden herbirisi ellerinde 500 miskal ağırlığındaki altın çubuklarla yürümeye başlıyorlardı. Eğer Cuma günü önemli bir

yerleşim mahalline uğrarsa oraya mutlaka bir cami inşa ettiriyordu. Bu âdetini aksatmadan Kahire'ye gelen Kankan Musa burada Memlûk sultanının huzuruna çıktığında Allah'tan başka hiç kimsenin önünde eğilmediği için tazim için dahi olsa onun huzurunda da eğilmeyi reddetti. Beraberinde getirdiği altınlarının bir kısmını Mısır'daki müslümanlara tasadduk eden Mali Sultanı geri kalanını Hicaz'a götürdü ve Mekke ile Medine'de tasadduk etti. Dönüşünde Hicaz'dan âlimler, mimarlar ve Kahire'den ise Memlûk ordusundan Türk soylu askerler alıp ülkesine gitti. Onun bu seyahati Batı Afrika müslümanlığında bir dönüm noktası oldu. Ülkesinin her tarafında devasa camiler ve medreseler inşa edildi. O döneme kadar Cuma namazı kılınmayan yerlerde Cuma namazı kılınmaya başlandı. Henüz islâmlaşmamış bölgeler bu dinle müşerref oldular. Kankan Musa mahallî bir sultan iken sadece İslâm dünyasının değil Avrupa'nın da tanıdığı bir imparator olarak kabul edildi.

Dünya tarihînin gelmiş geçmiş en büyük seyyahı kabul edilen İbn Battûta 28 yıl süren toplam dokuz seyahatinde yaklaşık 120 bin kilometre yol aldı. İlk defa seyahate çıktığında amacı hac farizasını yerine getirmektir. Ancak Hicaz bölgesine geldiği 1327 yılından itibaren

Mekke ve Medine'ye ulaşmak için en çetin yolculukların yapıldığı coğrafyalar arasında Afrika ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Etrafı denizlerle çevrili olan bu kıtanın iç kısımlarında yer alan aşılması imkansız devasa çöller, geçilmesi zor ormanlar ve nehirler gibi büyük coğrafi engellerle mücadele etmek hacı adaylarının aylarını almaktadır.

bu bölgede üç yıl kaldı ve her hac mevsiminde Mekke'ye dönerek üç defa üst üste hacını ifa etti. Daha sonra Anadolu, İç Asya, Hindistan, Endonezya, Çin gibi diyarlara gitti ama dönüşünü hep Hicaz üzerinden yaptığı için defalarca hac farizasını yerine getirdi. Kısacası İbn Battûta için hac ibadeti yaptığı seyahatlerin merkezinde yer aldı, belki de burada farklı coğrafyalardan gelen hacılarla tanışarak onların ülkelerini de görme ihtiyacı hissediyordu.

Mali sultanlığının yerini alan ve aynı topraklara hükmeden Songay sultanlığının kudretli hakimi Askıya Muhammed de 1495-1497 yılları arasında hac seyahatine çıkan ve 300.000 parça altını Hicaz'da tasadduk eden önemli bir devlet adamıydı. Bunun seyahati de dillere destan olacak boyuttaydı. Mısır'a uğradığında burada içlerinde Celalüddin es-Süyûtî gibi alimlerin ve mutasavvıfların bulunduğu çok sayıda kimseyle karşılaştı. Dönüşünde Kahire'de bulunan Abbasî halifesinden kendisini Batı Afrika müslümanları üzerinde halifesi tayin etmesini talep etti ve bu isteği kabul edilerek kendisine taç giydirilip sarık sardırıldı.

Avrupa sömürgeciliği karşısında en büyük direnişi gösteren Afrikalı mücadele adamları da bu cesaretlerini hac seyahatleri sayesinde kazandıkları tecrübelerine borçluydular. Kuzey Afrika'da Senûsiye hareketini Fransız, İngiliz ve İtalyan işgalleri karşısında bir direniş hareketine dönüştüren Muhammed b. Ali es-Senûsî Mağrib'de aldığı İslâm eğitimi yanında Hicaz'da kaldığı sürece

Afrika'nın sömürgeciliğe karşı nasıl müdafaa edileceğini öğrendi. Avrupalılar onun mücadelesi karşısında emellerine çok zor ulaştılar.

Sömürgecilik karşısında Batı Afrika'da gösterilen en güçlü direniş ise el-Hâc Ömer el-Futiyû tarafından gerçekleştirildi. Yaklaşık yirmi yıl süren hac seyahati esnasında uğradığı Nijerya, Çad, Mısır ve Hicaz'da öğrendiği bilgiler sayesinde iyi bir alim, Ticâniyye tarikatının Batı Afrika'daki en büyük halifesi ve Gine, Senegal, Mali, Gambiya, Burkina Faso ve Nijer gibi ülkeleri sömürgeciliğe karşı korumaya kararlı büyük bir mücadele adamı olarak yetişti. Bütün bu özelliklerini Hicaz'da görüştüğü Ticanîlerin halifesinden aldığı Batı Afrika bölgesi sorumluluğu göreviyle daha etkili kıldı.

Hac seyahatinde kazandığı itibarı sayesinde Afrika müslümanlığı üzerinde hâlâ tesiri devam edenlerden bir diğeri ise Tunuslu Şeyh Ali Nu-reddin Yeşrutî idi. Hicaz'a gelen ve Şazeliye tarikatına müntesip olan bu şeyh hac farızasını tamamladıktan sonra ülkesine dönmeyip Osmanlı idaresindeki Filistin'in Akka kasabasına yerleşti. Kısa zamanda büyük bir mürit kitlesine sahip oldu. Kısaca Yeşrutiyi adıyla bilinen Şazeliye'nin bu kolu Doğu Afrika'dan gelen müritler sayesinde Somali, Kenya, Tanzanya, Komor Adaları, Madagaskar, Mozambik, Malavi ve Kongo isimli ülkelerdeki müslümanlar arasında yayıldı. Bu bölgedeki Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan, Belçikalı ve Portekiz sömürgeciliğinin İslâm'a karşı yok edici tavrı karşısında büyük bir direniş hareketine dönüştü.

Sonuç olarak belki yüzlerce örnekle ifade edebileceğimiz Afrikalı müslümanların hac tecrübesi onlar için sadece bir ibadetin farızasını-

dan ibaret kalmadı. Bu tecrübe onları birlikte yaşadıkları toplumların önderleri, düşmanlarının en çok korktukları hasımları haline getirdi. Onlar sayesinde İslâmiyet kıtada daha fazla kitleler tarafından benimsendi: inşa ettikleri camilerde, zaviyelerde, Kur'an okullarında, medreselerde milyonlarca müslümanın dinlerini daha iyi öğrenmelerine vesile oldular. Yazdıkları kitaplar ise kendi toplumlarını aydınlattığı kadar kendilerinden sonraki nesiller için de en önemli kaynak eserler arasında yer aldılar. ■

